

Würtz Ádám

József Attila „Mondd, mit érlel”

című verséhez illusztráció

Illustration pour le poème

«Dis-moi ce que vaut»,

d'Attila József

Иллюстрация

к стихотворению

Аттилы Йожефа

«Скажи, что готоишт
судьба...»

WÜRTZ ÁDÁMRÓL

Württemberg mint egyik legjobb könyvillusztrátorunkat tartjuk számon s hitünkre bizonnyára nem cáfol rá az Idő. Igaz, hogy legutóbb a Dürer-teremben rendezett kiállítása nem a maga egészében volt alkalmas a fenti megállapításra, felvetve azt a kérdést: helyes-e, ha művészeink egyike-másika, mikor kiállítási lehetőséghez jut, nem eddigi munkássága egészéről, hanem néhány esztendő munkájáról nyújt csak izeltőt, esetleg az utóbbi évek terméséből nem is állít ki, vagy éppen csak mutatóba valamit, mert ez utóbbira is akad példája az elmúlt időkben. Würtznel az a szerencsénk, hogy grafikai munkásságának egyik nem kevésbé értékes része könyvillusztrációként jelent meg s a könyv révén ez irányú munkássága bármikor a szemünk elé állítható. Ezáltal kiegészül a kép, teljesebbé válik a portré annál, amit említett kiállítási alapján alkothattunk magunknak.

Korunk óriási tömegű művészeti termését tekintve, s ezen belül csak a hazai könyvgrafika voluménre gondolva, ijedten kérdezzük, mi marad meg ebből a hatalmas, szinte áttekinthetetlen anyagból?

Kifejezhető-e számszerűen a töredéke annak, ami ebből a kiapadhatatlan folyam módjára áradó termésből idővel a képtárak, múzeumok falára kerül? Aligha, s éppen ezért nem az a művész szerencsésebb-e — eddigi hitünkkel ellentétben — akinek alkotásai szép könyvekben többes példányban mégiscsak gyűjtők, könyvtárak polcain válnak hozzáférhetővé? Pedig mennyit panaszkodnak grafikusaink, hogy a közönség nagyobb fele az illusztrációt vajmi kevésbé becsüli, sőt észre sem veszi; s még akinek felöltik is, hamar elfelejti, különösen akkor, ha az újabb kiadást már más művész illusztrálta, arról nem is beszélve, ha az újabb illusztrációk kvalitásában az előbit felül is múlják. Eddig azt hittük, hogy a könyv-grafikus többnyire a „szemétkosárnak” dolgozik, mivel oly kevesen méltatják figyelemre a burkolólapot, magát az illusztrációt is, most mégis azt kell mondanunk, hogy a grafikus a szerencsésebb, mert múzeumok raktára, vagy ismeretlen lakások szobafala helyett mégiscsak jobb helyen „tárol” a műalkotás a könyvek lapjain, mégha csak sokszorosított formában is.

Más kérdés, hogy valóban szükség van-e annyi illusztrációra, amennyivel ma nálunk előzönik a piacot? Az írástudatlanság idején a rajz segítette a tartalmi közlést, az illusztráció azért egyidős a könyvvel. Ma pedig a rohanó élet miatt talán nem jut elég idő az olvasásra, ezért a tartalmat majd emiatt bizzuk a rajzra? Itt még nem tartunk, de félt, ha ez így megy tovább, egyre inkább ide jutunk. Nemrég még az illusztrált könyv ünnepnapot jelentett, ma egyre inkább köznap jelenség, amely Moloch módjára nyeli el az értéke-
sebb könyvművészeti alkotásokat is.

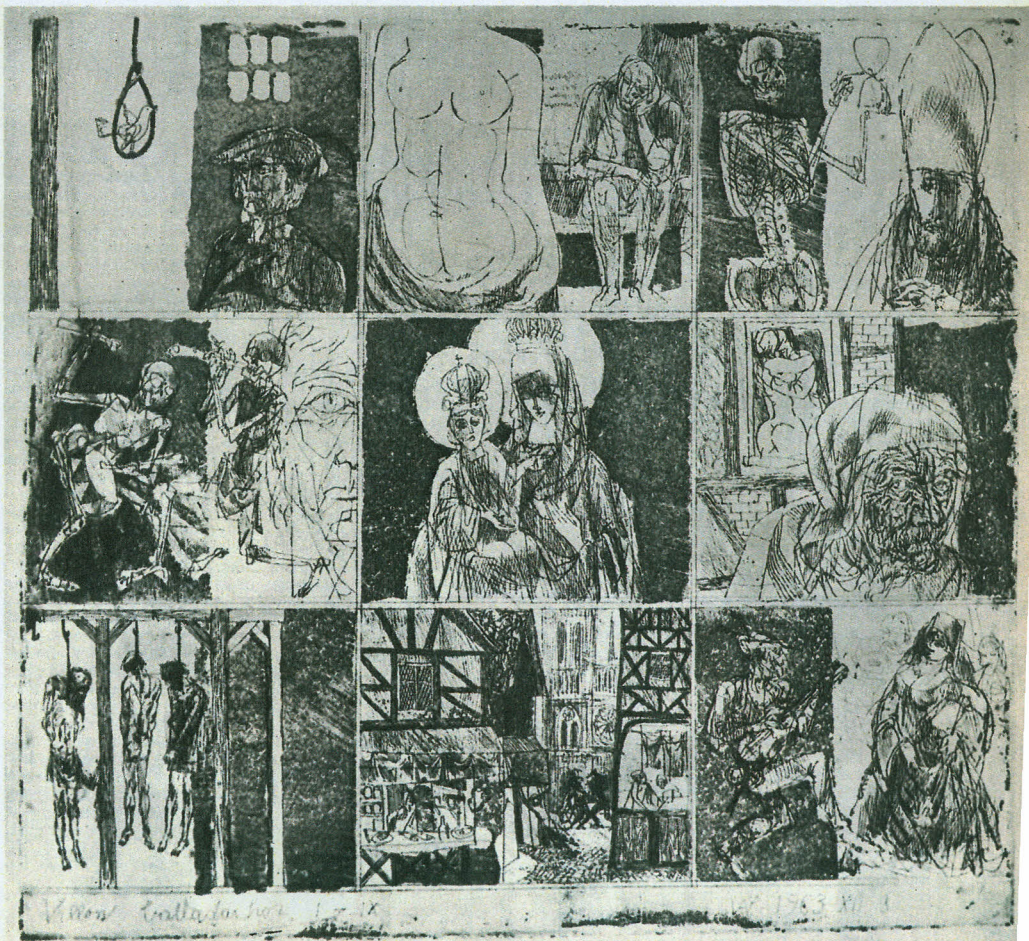
*

A megbízás nem mindig teszi próbára a tehetséget; a kijelölt és vállalt könyv nem mindig inspirálja a művészt képessége igazi kifejtésére. Ilyen esetben a vállalkozás nem több, mint műhelygyakorlat, kísérleti alkalom, ami nélkül fejlődés nem képzelhető el. Azonban, ha a művész munkásságáról akarunk összképet alkotni, akkor mégis a legjelentősebb alkotásokról lehet csak szó, mert az elért eredményt ezek képviselik. A tudat az összegezésnél kizárja mindazt, ami a legjobb kvalitású képek összhangját zavarja. Ekkor a leszűrés eredményeként kiderül, hogy Würtz Ádám művészete szenvedélyeket nem hajszoló belső kiegyensúlyozottság eredménye;

ez tükröződik a Würtz grafikák világán. Nyilván ezért került a tragikus és vonzódik az enyhébb, drámai, vagy éppen tréfás tematikához. (Dickens, Mark Twain, Italo Calvino, Pope, Nankingi opera, hindú népmesék, színes meseillusztrációk stb.) Mivel a tragikus szenvedélyek vulkánikus kitöréseit nem ismeri, alakjai legtöbbször a boldog világ különös és harmónikus szépsége ragyog, még hozzá úgy, hogy azért a csak szokatlanra s főleg meghökken-
tőre beállított szem sem családhat e lapok láttán, ha nem téveszti szem elől, hogy a szépművészet mégsem nélkülözheti a szípet. Würtz vonalkultúrája alkalmas arra, hogy a nézőnek újra vissza-
adja a szépművészetbe vetett hitét.

Legjobb illusztrálják ezt *Móricz Zsigmond: Szegény emberek* c. könyvéhez készült illusztrációi (Magyar Helikon 1960.) Mert a *Barbárok* őseréji alakjaihoz, a kegyetlen józansággal véghez vitt bestialitáshoz a legexpresszívebb kifejezés sem lehetne elég erős, Würtz mégis olyan nyugalommal ábrázolja a döntő jelenetet, mint amilyen hidegvérrel a két pástort agyonverte a harmadikat s annak a fiát. Inkább némi csodálkozás ül a suttyó képén, de ez éppen így természetes, hisz a tisztalelkű gyerek semmit sem ért abból a döbbenetes gazságból, ami szem előtt egy perc alatt lejártszódik s amelynek tört része alatt egyetlen ütessel vele is végeznek. Würtz

Wurtz Ádám: Villon balladákhoz – Illustration pour des oeuvres de Villon – Иллюстрации к Вильону

Eledy István: Halászok - Pêcheurs - Рыбаки

ezzel a barbár nyugalommal éppen a lényegét fejezte ki, egy kicsit a paraszti nil admirari módján. Másutt — a balladákban is — így tompítja az érzelmi kirobbanást, mert nem kedveli a végtelket. Harmónia iránti érzéke, szépségkultusza eredményezi ezt az enyhülést, a tragédia áthangolását szelidebb hűrookra.

Hogy mennyire kerüli a hatások szokványos kiaknázását, többek között Goethe: *Az ifjú Werter szenvedései*-hez készített rajzai bizonyítják. (Magyar Helikon 1962.) Nem kopott meg ez a mű annyira, hogy több szenvedélyt ne lehetne találni benne és természetesen kifejezésre is juttatni a grafika lendületesebb eszközeivel. De viszont, nem is indít olyan áradó szenvedélyeket, hogy romantikusabb, feszültebb effektusokat igényelne. Ugyanez mondható többi, hasonlóan szenvedélyeket felkorbácsoló témáiról is.

Jól látható ez Babits Mihály Jónását ábrázoló rajzán, vagy a Csokonai családott, tépett és zaklatott lelkiállapot kifejező villám-sújtotta, de mégis az életért viaskodó, összekuszált és csonkított lombú magános fáján, amely a vonalak, az árnyékolás művészi finomságával ragad meg; vagy akár a *Kassák* illusztrációin. De legszemléletesebb ez a *József Attila*: Mondd mit érlel... verséhez készült grafikáján. Elöl a gyártelep deszkapalánkjai, mögötte hátul éggel ütköző kényének, a kerítés tövében munkandékülők, eleséget kereső girhes kutya s velünk szemben arcát két tenyerébe temető férfifej kinokban fürdő szemei révednek a jövőtlenségbe. Leverő a téma és noha Würtz nem szépíti a valóságot, a megjelenítés mégsem szenvedélyes, noha a tiltakozás és a követelőzés (munkát! kenyeret!) így is az eget veri. Nem a téma, hanem maga a rajz szép és éppen ez a művészet csodája, ami itt is, és legszebb, legsikerültebb lapjain megfogja az embert. *Patófi*: A magyar ifjakhoz a szöveg érvényesülési túsmonotopia, *Wébers Sándor*: Az éjszaka csodái-hoz készült színes rajza mellett néhány sorozatáról külön is szólnunk kell.

A Petronius *Satyricon*-jához készült rajzai lapszéli jegyzetként követik a szöveget (Magyar Helikon 1963). Valóban kísérők, mert nem harsogják túl, nem akarják kisajjítani a szöveg érvényesülési lehetőségeit; ugyanakkor nem is távolodva messzire a nemegyszer borsos és sikamlós történetektől. A művész számára ez a tematikájú illusztrálás rejti a legtöbb csapdát. Az erotikum, mint téma egyáltalán nem új, sőt, ha van elcsépejt, hát ez valóban az. S minél inkább erotikus valami, annál jobban az. Nálunk különösen is érzékeny erre a témára a közönségnek az a része, amely a művésze-

tet nemcsak önmagában nézi és nem önmagáért igényli, hanem társadalmi szerepét is szem előtt tartja. Würtz ama művészek közé tartozik, kik munka közben a társadalmi-pedagógiai felelősségérzetet nem tévesztik szem elől. Művészi ízlése, mértékártartása óvja meg attól, hogy megismételje azt, amit a pikáns szöveg már egyszer elmondott. Úgy marad innen a témán, hogy lapról lapra haladva kellemesebb útítársunk, mint a vaskosságokat is segítségül hívó szöveg.

Mi sem volna egyszerűbb, mint a diabolikus, a démonit kérni számon *Villon*-hoz készült kilenc illusztrációján. De ez nem váгна egyéniségéhez s ezért a tartalom frivolitását ragadja meg, a már mindennel leszámolt életfilozófiát, amely akasztófahumorról nézi közeledő végétét, de addig is jelszava a carpe diem, amíg lehet.

Fametszetin (*Kihajtott a bábk levele*, Európa 1961. *Fényes a tűz lángja* Európa 1962.) az anyagszerűség uralkodó törvényeinek megfelelően kristálytiszta formavilág érvényesül. Mig rajzain sok esetben vonalak ezreiből képzett háttérből emelkednek ki a határozott formák, fametszetein egységben nagy fekete felületekből viszonylag csekély fehér kivágásával ér el monumentális hatást s csak nagyon kevés metszete készült megfordítva, nagyobbára fehér felületekkel. A népbáldász világához a fametszet sötét foltnai hangulatban is közelebb állanak. A legtöbbször néhány fehér vonallal mintázott alakjai, állatfigurái, fáit, bokrait csendes útítársként bocsátja kísérőül a szöveghez. Würtz illusztrációi sohasem akarnak többet nyújtani, mint a szöveg. S tekintve, hogy a szöveg a legtöbb esetben klasszikus anyag, a művész az alázata sohasem fizet rá.

A korhangulat idézése a nemrég megjelent *Pope* illusztrációinál is jól megfigyelhető. Párhuzamosan dolgozik: a főtémát teljesen mai ízlésvilágnak megfelelően formálja meg, minden egyébnél érvényesül a kora utaló stílusizás. De akad példa az eklektikus megoldásra is, amikor egy-egy tárgy régi és modern formaelemekből épül s ebben a művész szelid ironiája is kifejeződik. Ez a vonás különben fantaszitikum-szülte alakjai is érződik. A Pope-rajzok, de általában minden klasszikus műhöz készült rajza erős stílusizáló tehetségről beszél, ugyanakkor motívum-teremtő, szárnyaló képzeletéről is. A fantaszitikum és a reális éles elválasztása mellett ugyanazon képen belül az átmenet kettősége is felhellhető. Egyik rajzán mai ideáltípusnak megfelelő szép női arc és látomásos torzképek mellett és közlül egy templom kupolája szerténykedik, az előbbi kettő között kísé groteszkül, de mégis reális eszközökkel teremtve képi egyensúlyt.

Legnagyobb sikerei közé számít a *Shakespeare* szonettjeihez készült tizenöt rajza. Ezek közül tizenkettőt már a Dürer-teremben 1963 végén bemutatott s az utóbbi időkben a Magyar Helikon kiadásában a szonettekkel együtt valamennyi napvilágot is látott. Tartalom és forma itt is szerencsésen találkozik annak ellenére, hogy inkább képzettársítás nyomán keletkezett szabad illusztrációk ezek, semmint a szöveghez görcsösen ragaszkodó rajzok. Würtz az intim érzéshez illő érzékenyen finom vonalakkal egyik legsikerültebb illusztráció-sorozatunkat kristályosította ki e lapokon. Mű és illusztráció *hangulati* egysége tökéletes, még ahol a felhasznált motívum enyhe archaizálásra, vagy a kölcsönkért tárgy némi eltávolodásra bátorította is. Többször élt a szimbólum eszközével, a képzettársítás lehetőségeit használva fel hangulatteremtésre.

Würtz ritkán él a színekkel, leginkább csak a borítókon, noha néhány műhöz készített színes rajza azt bizonyítja, hogy nem idegen tőle a grafikanak ez a válfaja sem. *Solem Aléchem: Az Énekek éneké*-hez (Európa 1959) készített borítóját néhány egyszerű színből tervezte, úgyszintén *Illés Béla: Ég a Tiszá-jának* illusztrációit is (Szépirodalmi 1962.). Az ember nem hallgathatja el, hogy némi tartózkodás érződik a színek kezelésében, a művész bátrabb színösszetételekre is képes, hogy betekintetben tartogat még valamit a

jövőre. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy a színekkel való óvatos bánás tipográfiai szempontból nagyon is hatásos módon emeli művészi rangra az egész könyvet. Az illusztráció, noha műmellékletként áll a könyvben, nem lóg ki belőle, mint a legtöbb színes illusztrációs könyvből. Olyan finom tónusban társul a könyv összhangjához, hogy méltán tartják számon sokan ezt az 1962-es kiadást, mint az egyik legszebb könyvet. Az egyes képeken a feketének különböző fokozatai uralkodnak s egyéb hozzáadott színek sohasem nyomják el sem a szedés, sem a képmező uralkodó feketéjét. — Ugyanezt mondhatjuk *Erenburg: A kommunár pipája* (Magyar Helikon 1959.) illusztrációiról is. A döntő szín itt is a fekete, s az aláfestés, illetve az átfedés sárga, lila, zöld különféle mélységei seholsem robbantják szét azt a művészi összhatást, amit itt még azzal is fokoztak, hogy a színes illusztrációkat szervesen beleépítették a szövegoldalba.

*

A fentiekben csak nagy vonalakban igyekeztünk Würtz Ádám grafikai munkásságáról képet adni. Művészete eddig szorosan a könyvhöz kapcsolódott s így járul hozzá nemcsak könyvművészetünk, hanem grafikai kultúránk elmélyüléséhez is. *Szűz Rezső*